

Концептуальне представлення предметності тріади з позиції класифікації наук стоїків

Олег Сербін,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
НБУВ

У публікації визначено та проаналізовано структурне і компонентне вираження класифікації стоїків. Побудовано класифікаційну схему та досліджено змістовні зв'язки її елементів з огляду на різноступеневість ієрархічної складової цієї класифікації. Окреслено основні ідеологічні мотивації формування сутнісних компонентів та зроблено аналіз відповідності їх щодо сьогоденних реалій у питаннях організації, пошуку інформаційних даних, що дало змогу простежити еволюційну тенденційність розвитку процесів систематизації в цілому.

Ключові слова: класифікація, стоїки, тріада, структура, термін.

В публикации определены и проанализированы структура и компонентные составляющие классификации стоиков. Построена классификационная схема и исследованы содержательные связи ее элементов с учетом равноуровневости иерархической составляющей данной классификации. Очерчены основные идеологические мотивации формирования сущностных компонентов и сделан анализ их соответствия сегодняшним реалиям в вопросах организации, поиска информационных данных, что позволило проследить эволюционную тенденционность развития процессов систематизации в целом.

Ключевые слова: классификация, стоики, триада, структура, термин.

The structural and component expressions of classification of stoic were determined and analyzed in this publication. The classification scheme was built and the notional connections of elements thereof were researched in consideration of various levels of the hierarchic part of this classification. The main ideological reasons of the forming of essential components were outlined and the analysis of correspondence thereof to modern realities in the problems of organization and search of information data was performed, which allowed to trace the evolutionary development of processes of systematization as a whole.

Keywords: classification, stoics, triad, structure, term.

Головним пріоритетом будь-якої терміносистеми є впорядковане представлення її елементних компонентів — термінів. Кожен термін несе в собі певне формулювання судження, радше окреслення результату пізнання чогось суб'єктивного. Розуміючи термін як елемент силогізму, варто сконцентрувати увагу на його ролі в формуванні змістовного наповнення вислову. Тоді ми можемо з доцільністю стверджувати, що в будь-якому силогічному ряду певний термін виступає тією ланкою зв'язку, певним предикатним елементом у загальній логіці побудови судження. Така

системність організації термінів є цікавою з огляду на сьогоденні питання організації дескрипторних координат та формування таким чином пошукових образів документів. Звертаючись до історії, можна констатувати, що перші згадки про дослідницьку постановку означених питань філософії слова як змістовного елемента певного формулювання зустрічаються в роботах старогрецьких та давньоримських мислителів — стоїків¹. Тому вивчення і дослідження теорії світоіснування, класифікації наук та оригінального виокремлення змістового компонента слова як пропедевтичного щодо терміна представників Ранньої, Середньої та Пізньої Стої, є на сьогодні актуальним і пріоритетним у загальному вивченні розвитку класифікаційної думки та організації систематизаційних механізмів. *Об'єктом* цієї публікації є основні принципи стоїцизму та класифікація наук стоїків як оригінальної складової систематизаційного цілого тих часів. *Предметом* — дослідження історії виникнення, розвитку та аналіз класифікації наук стоїків і принципів стоїцизму, а *метою* — аналіз та визначення впливу класифікацій наук і основних принципів стоїків на еволюцію класифікаційної думки взагалі та розвиток систематизації зокрема.

Теорія світотворення стоїків вирізняється своєю оригінальністю і водночас є симбіозною щодо попередніх теорій та власних міркувань. Так, божественним в їхньому розумінні є певний вогонь — першопричина всього, що своїм теплом наповнює і таким чином створює все, що є у Всесвіті. Цей принцип, а також циклічність існування світу вони запозичили у Геракліта². Такий "першовогонь" вони називали ще "пневмою". На протигагу епікурейцям стоїки приводили багато своїх тез. Так, "епікурейському вченню про множинність світів — тезу про існування одного-єдиного світу; запереченню доцільності в світі — переконання в тому, що все свідчить про існування світового плану і загальної доцільності; атеїзму епікурейців — вчення про божественність світу і "пневми"..." [1, с. 76]. Зазначене дуже важливе з огляду на загальну проблематику, окреслену в цій публікації. А саме факт заперечення атеїзму в сентенціях стоїків. Це ще більш цікаво з огляду на розуміння того, що стоїчна ідеологія була матеріалістичною. Незважаючи на це, у роботах стоїків (особливо Пізньої Стої) прослідковуються тенденційні фразеологічно-змістовні споріднення з пізнішими християнами. А деякі зі стоїків навіть почасти вагалися між канонічними стоїчними положеннями і новаторством своїх міркувань. Так, Сенека в своїх Моральних листах до Луцілія каже: "... все ж зроблю, як бажаєш, — викладу, що про це думають наші (стоїки. — О. С.). Але зізнаюся щиро, сам я дотримуюсь іншого погляду..." [6, с. 497]. Такі коливання думок, у результаті (кожен по-своєму) зробили певний внесок у формування класифікаційної системи стоїків. Це, звісно, аж ніяк не стосується компонентності основної античної тріади, але певна невизначеність у структурній цілісності системи спостерігається, враховуючи бачення стоїками основного класифікаційного ряду своєї системи у різному схематичному представленні. Наприклад, достовірно відомо, що першим окреслив зазначену тріаду старогрецький філософ Зенон з Китіону, що на Кіпрі (Зенон

¹ *Стоїки* — представники філософського вчення стоїцизму, що виникло в кінці IV ст. до н.е. на базі культури еллінізму. У межах стоїцизму встановлюється розрізнення трьох основних галузей філософського знання: фізика, етика, логіка [9, с. 609].

² *Геракліт* Ефеський (старогр. Ἡράκλειτος ὁ Εφέσιος) — старогрецький філософ-досократик [9, с. 113].

Китайський — бл. 366—264 рр. до н. е.). До того ж він, на відміну від деяких своїх послідовників, вибудовував таку ієрархію [5, с.7]: Логіка; Фізика; Етика.

Таким чином, ми бачимо, що Зенон на перше місце ставить саме Логіку, цим самим вказуючи на те, що саме остання є тим ядром, навколо якого вибудовується вся стоїчна філософська думка.

Римський послідовник Зенона Сенека виокремлює теж ці три складові загальної Філософії, але дещо в іншому, звичному і натепер порядку: Етика; Фізика; Логіка.

Отже, Етика тут позиціонується, як основна наука, що спрямована на вивчення та пізнання людини.

Описані факти пояснюються в першу чергу тим, що протягом певного часу, від початку постарістотелівської доби цілий ряд мислителів вибудовували основний ряд класифікацій наук по-різному: "... були такі, що ділили філософію і на менше, і на більше частин. Дехто ... додавав ще четверту частину — про державу: тут, мовляв, потрібен особливий спосіб дослідження... А дехто приточував ще й таку частину, що у греків має назву *oikonomike*, тобто вміння радити домашнім майном. А були й такі, що окремо розглядали науку про різні способи життя" [6, с. 357]. Тож, маємо змогу прослідкувати, як трактувалась класифікаційна суть тодішньої філософії.

І справа навіть не в тому, що деякі мислителі не бачили чи не розуміли значення Логіки, а й в тому, що, з одного боку, Логіка як наука певним чином підмінялася і виступала в ролі компонентної одиниці науки про природу в цілому, себто філософії природи — фізики. З іншого боку, предметність питань про людський розум, здатність мислити та окреслювати судження одначе зумовлювала потребу у виділенні таких знань у окремий розділ, що й було зроблено стоїками, які, власне, і ввели першими термін "логіка" в розумінні науки про людський розум, себто філософії людського розуму. Детальніше вивчити структурну сутність стоїчної класифікації наук можна, побудувавши схему означеної класифікації (див. рис. 1).

Таким чином, аналізуючи розроблену і наведену класифікаційну схему, можна цілком упевнено говорити про триадність стоїчного бачення розмежування наук під загальним знаменником — Філософією. Говорити про ієрархічність побудови такої тріади, на нашу думку, недоцільно, з огляду на те, що в будь-якому разі наявність чи то відсутність ієрархічної складової дає характеристику в першу чергу ідеологічній складовій такої класифікації. Нас же, відштовхуючись від окресленої проблематики цього дослідження, цікавить насамперед структурна складова такої класифікації, і вже потім структурна відображеність в ідеологічному цілому стоїчного вчення. На наше глибоке переконання, важливішою тут є послідовність наук у класифікаційному ряду. Доречно також зауважити, що в рамках цієї публікації потрібно говорити про позиційне розміщення наук відносно основної категоріальної Філософії. Тому: Логіка — Фізика — Етика. Що ж стосується порядку, радше правильності спрямування прочитання переліку наук, то тут варто пам'ятати про те, "... що ядро їх (стоїків. — О. С.) філософії — людина і до того ж людина, яка пізнає природу за допомогою природи своєї душі" [8, с. 178]. Тому-то й потрібно спочатку говорити про основний зміст класифікаційної системи стоїків, її структурну особливість, а вже потім (за нагальної потреби) міркувати щодо основоелементності тієї чи іншої науки.

Етика, як ми бачимо з класифікаційної схеми, має трилогічну розгалуженість речей: добродійні, погані та байдужі. Акцентуючи увагу на складових "доброго" та "злого", зауважимо, що наявність та відповідна відсутність антагоністичних елементів зумовлює повноту та чистоту представлення означених категорій. Тільки минаючи Страх,

Огиду, Жадання та Задоволення як результат того пристрасного бажання, можна розраховувати на характеризацію засобами чеснот: Розумності, Помірності, Справедливості та Хоробрості. Що ж до Адіафорона, то тут, скоріше за все, можна говорити про певну невизначеність, яка набирає окреслених змін тільки тоді, коли тенденційно набуває більше половини рис тієї чи іншої з зазначених видів речей.

Торкаючись питання мистецтва, зазначимо насамперед, що нами навмисно було подано розділ Мистецтво, без подальшого розгалуження. Це зроблено тому, що, на нашу думку, на цьому етапі дослідження було б, м'яко кажучи, недоцільно говорити та перераховувати ті види ("потрібні" та "непотрібні") мистецтв, зважаючи на те, що вони аналогічні переліку мислителів-попередників, старогрецьких філософів. Це з одного боку. З іншого, слід наголосити, що основним носієм і продукувачем мистецтва є людина. І тому саме чесноти, з їхнім окремим змістовим рядом, дають їй ту життєву енергію, як певний інструментарій пізнання природи. Як свідчить Марк Аврелій: "Нема такої природи, яка б не була краще за мистецтво: це ж воно наслідує природу. А якщо так, то мистецькій вмілості й, поготив, не поступитись найдовершеніша, найвсеохопніша природа. Кожне мистецтво гірші речі робить задля кращих ... Звідси й родиться праведність — підстава всіх інших чеснот. Якщо не будемо обоятними до серединних речей, якщо легко даватимемося в оману, кидаючись — або стрімголов, або туди-сюди, — не дотримаємося того, що праведне ..." [4, с. 126]. Таким чином, можна ще раз пересвідчитись в єдиному етичному джерелі природності чеснот та природності мистецтва, яке сповідували стоїки. Тому й вибудовувати якусь супідрядність між взаємопов'язаними та обопільними категоріями, що в процесі пізнання природного співіснують, взаємодіючи задля результату, було б не виправдано з огляду на радикальність можливих розмежувань.

Що ж до Фізики стоїків, то вона представлена двома основними компонентами: Теологією та Космологією. Вчення про космос відштовхується від традиції гераклітівської космології та енергетизму Арістотеля [7, с. 548]. Першопричиною (і про це вже говорилося) є певний першовогонь — божественне тепло (в Схемі умовно Бог). Своім теплом він пронизує Матерію. Така взаємодія певним чином розподіляється щодо причинності категорій — активні та неактивні (пасивні). Вогонь та Повітря — активні, а Вода та Земля — відповідно пасивні. Все ж, що відбувається, відбувається у відповідності з долею, тобто певним чином вмотивовано відповідністю до протікання доленосних рішень і таким чином, є ні чим іншим, як реалізацією кожного кроку долі.

Цікавим також є бачення стоїками питань державності. Зокрема, у схемі вказується на те, що існує певна космічна держава, громадянами якої є всі люди. Це, скоріш за все, зумовлено тим фактом, що стоїки проповідували рівність усіх людей в усьому світі, тобто таку модель держави, де на всіх рівнях люди були б рівноправними суб'єктами в одному загальному цілому. Такий стоїчний космополітизм, в першу чергу слід характеризувати як спробу показати зумовленість і масштабність питання рівності людей. Тому шляхом виокремлення поняття Держави із загального в безмежності ще більшого першопричинного, стоїки показують важливість їхніх сентенцій стосовно означеного питання. Саме це і продемонстровано в наведеній класифікаційній схемі.

У тематичних рамках цього дослідження питання Логіки та її компонентів слід розглядати детальніше щодо змістового навантаження тієї діалектичної частини логіки, що виражає "предметність" радше "те, що означає". Ми вже говорили про оригінальність розуміння стоїками питань, що стосуються предметності слів. На нашу думку, тут варто вести мову саме про терміни, а не просто слова, з огляду на

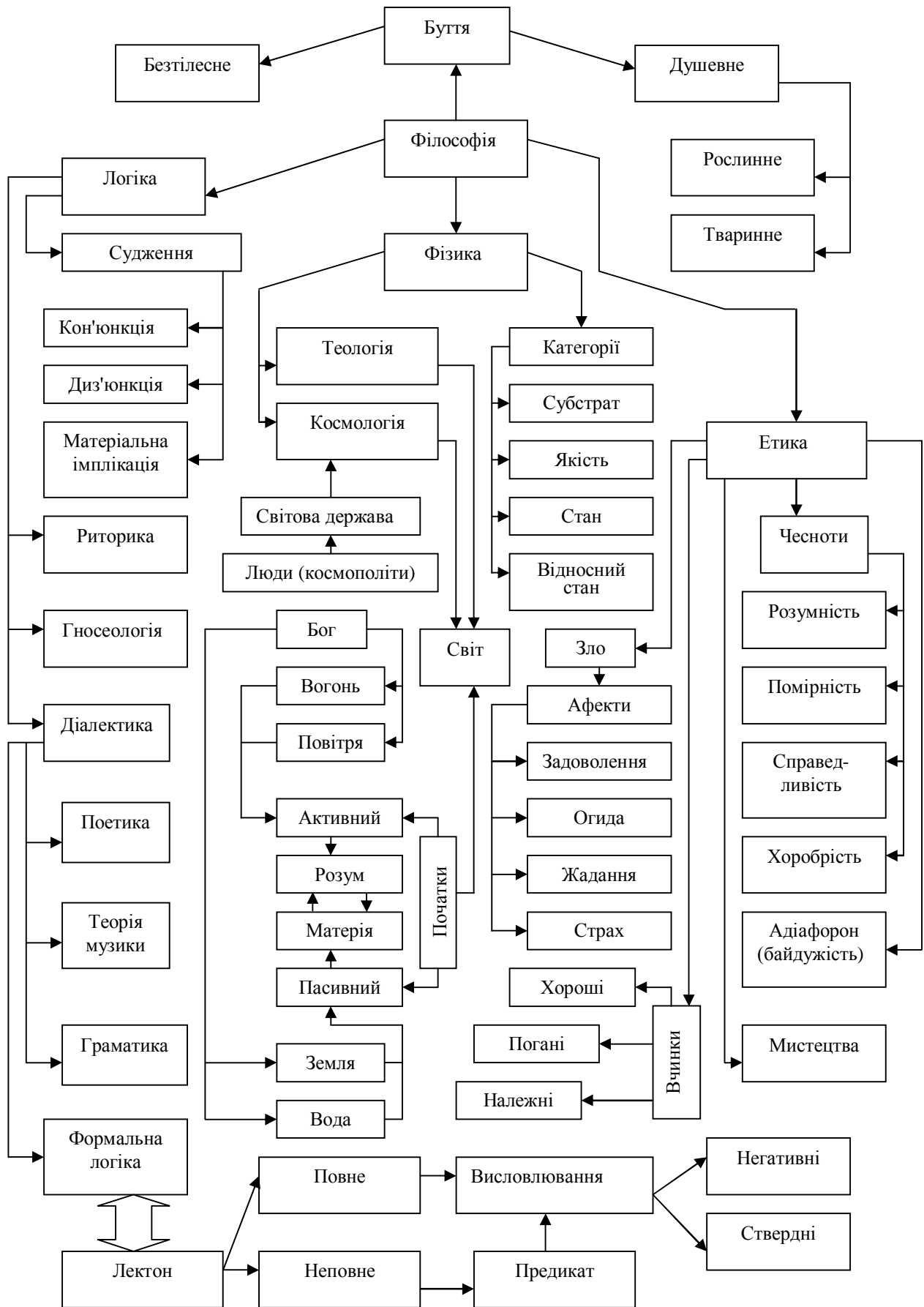

Рис. 1 Класифікаційна схема стоїків

те, що слово, як за формою, так і за звучанням, не несе в собі стільки логічної означеності чи то певної окресленості. Саме стоїки почали першими говорити про предмет того, що ми маємо на увазі, коли розуміємо значення того чи іншого предмета, який термінологічно окреслений. Таке вчення вони назвали "лектон" (το Λεκτόν) [8, с. 174]. Іншими словами, це те, що позначає собою той предмет, який ми маємо на увазі, коли користуємося його позначенням. Дійсно, розкриваючи цю тему детальніше, варто акцентувати увагу на чистоті предметності, під якою розуміється "лектон". Його формальність, з одного боку, та бездоганність предметної основи, з іншого, дають підстави говорити про певну його автономність. Автономність же значення — це в першу чергу його вузько-предметність стосовно усього загалу ототожнень з-поміж інших визначників певного значення, себто уособлюючих ознак. Таке значення ми цілком правомірно можемо розуміти як перше предметне слово певної предметної формули. Виходячи ж з цього, можна стверджувати про створення певної предметної рубрики, з якою чистий предмет пов'язаний ніяк не інакше, як пропедевтично. Зумовлюючи основою такого стану речей, можна назвати так звану словесну іррелевантність, що позначає собою тільки чистий сенс предмета, незалежний ні від свого походження [2, с. 83], ні від своїх природних зв'язків, поза всіляким своїм субстанціальним і причинно-обумовленим існуванням. Таким чином, ми бачимо, що стародавні сентенції мислителів стосовно такого виокремлення чистого предмета поняття були відправними в рамках усього еволюційного шляху систематизаційної думки, зважаючи на унікальність та узагальнюючу характеристику аналізованого "вчення". Цей факт підтверджується ще й тим, що сьогодні ми можемо говорити про його повний і неповний варіант. Для чого і чому? Все пояснюється, напевно, тим, що потрібно говорити не просто про судження в повному формному вираженні, розуміти, що це "не просто предмет вислову, а ще й взятий у своєму співвідношенні з іншими предметами вислову. Саме ж це співвідношення може бути виражене в "лектон" то яскравіше, то менш яскраво. Якщо ми говоримо "Сократ", то предмет такого вислову обов'язково є відомого роду система смислових відносин, але тільки система ця в цьому випадку неповна, недосконала, нестаточна. Коли ж ми говоримо "Сократ пише", то в результаті цього нашого словесного вислову ми теж отримуємо певну систему смислових відносин, але тільки багату, в деякому розумінні завершену, причому вона є тут ніби й цілісною одиницею можливих "лектон" [3, с. 106—107]. Щоб говорити про одне конкретне предметне значення, яке є складовою більшого за кількісним, а значить й уточнюючим, складом, треба умовно розуміти предикатність такого значення щодо кінцевого результату певного судження. Таким чином, ми знову повертаємось (але в більш конкретизаційній формі) до аналогії з нинішніми предметними формулами, рубриками і до предметності систематизації термінологічно окреслених предметів у цілому.

Що ж до інших класифікаційних категорій, то й такі поняття як "рід" та "вид" були вживаними у термінології стоїків. Так, визначення зазначених понять вони здійснювали зокрема шляхом пошуку "того первинного роду, від якого походять усі інші види, від якого починається будь-який поділ, — роду, що охоплює взагалі все" [6, с. 187]. Таким чином, ми спостерігаємо систематизаційність певних категорій мислення, де чітко окреслюється потреба у визначенні головного і підрядного (підрядних).

Повертаючись до складових елементів класифікаційної схеми стоїчного вчення, акцентуємо увагу на видах логічних суджень, які (термінологічно певною мірою осучаснені) своєю суттю відповідають змістовності тих процесів, які сьогодні ми називаємо Диз'юнкція¹, Кон'юнк-

¹ *Диз'юнкція* (від лат. disjunctio — розв'язую, розрізняю) — логічний сполучник, аналог сполучника "або", є елементом, що забезпечує здійснення логічних операцій [9, с. 155].

ція² та Імплікація³. Іншими словами, враховуючи нинішні реалії, ми бачимо, що ті логічні операції, які сьогодні використовуються в формулюванні інформаційних запитів засобами сучасних інформаційно-пошукових мов, вже тоді були методологічно окреслені та визначені мислителями-стоїками. Варто також додати, що це не одне з тенденційних надбань стоїків. Так, Марк Аврелій "послугується такими словами й зворотами, які добре вписуються у контекст і в своєму щоденному, посполитому сенсі — просто ще раз повторюючи давно знані істини (хай у вельми витонченому риторичному опрацюванні); і в спеціальному, термінологічному значенні — розкриваючи їхнє місце в системі поглядів стоїцизму та обґрунтовуючи їх засобами цієї системи" [4, с. 15]. Це значить, що вже тоді, й особливо після того, була відома практика термінологічного новаторства, певного компонування термінів для означення нових або перепрочитаних понять. У такий спосіб формувалися нові пошукові образи, пошукові координати як визначальні елементи предметності тієї чи іншої рубрики.

Завершуючи аналіз, слід ще раз сказати, що класифікаційна система стоїків, увібравши в себе еволюційні звершення від початку Ранньої (Стародавньої) до закінчення Пізньої Стої, була актуальною та адекватно читабельною в рамках усього загалу стоїчного вчення. Сьогодні можна говорити та відзначати її значущість: окреслення Логіки як окремої науки про людський розум спричинило не тільки поштовх у розвитку інших дотичних та похідних наук, а й виступило в ролі певного поштовху щодо формування нових (радше новітніх) форм визначення та супідрядності, у відповідності до того самого логічного порядку систематизаційної організації знань. Прочитання античного "лектон" з урахуванням сьогоденного в питаннях організації, пошуку і, головне, роботи з інформаційними даними (документами), уможливило вимальовування та, таким чином, відслідковування еволюційної тенденційності розвитку процесів систематизації в цілому. Зрештою, класифікаційна схема, яка приведена в цій роботі, ще раз символізує ту концептуальну розгалуженість змісту та систематизаційну підпорядкованість елементів у відповідності до стоїчного вчення, що підтверджує класичність та фундаментальність основ еволюції класифікаційної думки.

Список використаної літератури

1. *Краткий очерк истории философии* / под ред.: М. Т. Иовчука [и др.]. — М.: Мысль, 1975. — 798 с.
2. *Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении* / А. Ф. Лосев. — 2-е изд., исправл. — М.: ЧеРо, 1998. — 192 с.
3. *Лосев А. Ф. История античной эстетики. Ранний эллинизм* / А. Ф. Лосев. — М.: Искусство, 1979. — 815 с.
4. *Марк Аврелий*. Наединці з собою. Роздуми / Марк Аврелій; пер. з грец. Р. Пронько. — Львів: Літопис, 2007. — 212 с.
5. *Римские стоики: Сенека, Эпикет, Марк Аврелий* / вступ. ст., сост., подгот. текста В. В. Сапова. — М.: Республика, 1995. — 463 с.
6. *Сенека Луций Антей*. Моральні листи до Луцілія / Сенека Луцій Антей; пер. з латин. А. Солодомори. — К.: Основи, 1995. — 603 с.
7. *Словарь философских терминов* / науч. ред. В. Г. Кузнецова. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 731 с.
8. *Степанова А. С. Философия Древней Стои* / А. С. Степанова. — СПб.: Алетейя, 1995. — 272 с.
9. *Філософський енциклопедичний словник* / голов. ред. В. І. Шинкарук; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

² *Кон'юнкція* (від лат. conjunctio — зв'язок) — логічна операція, під час якої за допомогою сполучника "і" з двох або більше висловлювань утворюється нове висловлювання [9, с. 301].

³ *Імплікація* (від лат. implicatio — тісно зв'язую) — логічна операція, яка з двох висловлювань p і q утворює умовне висловлювання "якщо p, то q" [9, с. 301].